

розвитку ця властивість рефлектується, відслідковується, тобто формується зворотній зв'язок. Таким чином відбувається посилення нелінійності, притягнення до т.зв. «режиму з загостренням» [6, с. 105]. З точки зору синергетики можна говорити про те, що суть інформаційної економіки не тільки в тому, що інформація та знання стають фактором та товаром, які мають особливий вплив на всю економіку, але й у тому, що за допомогою інформації економічна система впливає сама на себе і «відслідковує» цей вплив. Таким чином, використовуючи синергетичну методологію, можна не тільки ефективніше досліджувати систему факторів складних взаємозв'язків в інформаційній економіці, але й вивчати ті характерні особливості, які відрізняють цей етап розвитку економічної системи від попередніх.

Література

1. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. — М.: Прогресс, 1986. — 432 с.
 2. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. — СПб.: Алетейя, 2002. — 414 с.
 3. Ерохин С. А. Синергетическая парадигма современной экономической теории // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 1—2. — С. 5—17.
 4. Коллонтай В. На стыке естественных и общественных наук: вклад И. Пригожина // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — № 4.
 5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Под ред. О. И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000.
 6. Чернавский Д. С. Синергетика и информация. — М.: Изд-во УРСС, 2004. — 288 с.
- Статтю подано до редакції 23.06.10 р.

УДК 330.322.01.(477)

Є. А. Фукс, аспірант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ ЧИННИК ПРОГРЕСИВНИХ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито особливості залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку, проаналізовано напрями їх використання та запропоновано заходи поліпшення їх структури в сучасній господарській практиці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, портфельні іноземні інвестиції, структура іноземних інвестицій, корупція, система оподаткування, інвестиційний клімат, структурні зрушення в економіці.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрыты особенности привлечения иностранных инвестиций в отечественную экономику, проанализированы направления их использования и предложены меры по улучшению их структуры в современной хозяйственной практике.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции, портфельные иностранные инвестиции, структура иностранных инвестиций, коррупция, система налогообложения, инвестиционный климат, структурные сдвиги в экономике.

ANNOTATION: The features of foreign investments attraction into domestic economy are disclosed, the ways of theirs use are analysed and the actions of improvement of their structure in modern economic practice are offered.

KEY WORDS: foreign investments, direct foreign investments, portfolio foreign investments, structure of foreign investments, corruption, taxation system, the investment climate, the structural shifts in the economy.

Інвестиції мають відігравати важливу роль в економічному розвитку України, оскільки завдяки їм відбувається освоєння нових технологій виробництва, заміна застарілих машин і устаткування, здійснюється перехід економіки на інноваційно-технологічний шлях розвитку. На сьогодні в Україні недостатньо внутрішніх джерел для забезпечення структурної модернізації

національної економіки. Тому іноземні інвестиції виступають як потенційне джерело інвестиційних ресурсів. Іноземні інвестиції не лише задовольняють потреби в капіталі, а й сприяють економічному зростанню країни. Їх надходження залежить від багатьох чинників — політичних, економічних, соціальних та інших умов країни-реципієнта. Тому проблема залучення іноземних інвестицій в Україну є актуальною і обумовлюється необхідністю активізації прогресивних структурних зрушень в економіці.

Значний внесок у дослідження проблем іноземного інвестування внесли такі вітчизняні економісти, як Ю. М. Бажал, Л. К. Безчасний, О. Г. Білорус, В. Г. Бодров, О. В. Гаврилюк, В. М. Геєць, М. С. Герасимчук, Б. В. Губський, М. П. Денисенко, Я. А. Жаліло, А. О. Задоя, С. В. Захарін, А. І. Кредісов, І. М. Крупка, Д. Г. Лук'яненко, З. О. Луцишин, Ю. В. Макогон, В. С. Марцин, О. М. Мозговий, О. С. Москвін, В. Є. Новицький, О. В. Носова, А. В. Пекнік, О. В. Плотников, С. І. Пірожков, Д. С. Покришка, О. І. Рогач, А. П. Румянцев, А. І. Сухоруков, В. Г. Федоренко, А. С. Філіпенко, А. А. Чухно та ін. Однак окремі аспекти іноземної інвестиційної діяльності в Україні досліджені недостатньо. Це, перш за все, стосується питань покращення інвестиційного середовища для іноземних інвестицій та оптимізації їх структури з пріоритетним спрямуванням у високотехнологічні галузі.

Метою статті є дослідження особливостей залучення іноземних інвестицій в Україну, розкриття чинників, що заважають поліпшенню інвестиційного клімату та прискоренню прогресивних структурних зрушень у вітчизняній економіці.

Структурна модернізація національної економіки на інноваційній основі потребує значних обсягів інвестицій. З огляду на обмеженість внутрішніх джерел фінансових ресурсів необхідним є залучення зовнішніх інвестицій. Як свідчить світовий досвід, раціональне використання коштів іноземних інвесторів стало важливим чинником розвитку багатьох постсоціалістичних країн — Чехії, Польщі, Словаччини та ін. Так, частка іноземних інвестицій у сукупних обсягах інвестицій у вказаних країнах у 90-х роках ХХ ст. становила 30—40 % (5—10 % ВВП), відповідно підвищуючи рівень нагромадження до 30 % ВВП протягом зазначеного періоду. За рахунок внутрішніх джерел фінансувалось приблизно 60—70 % загального обсягу інвестицій [7, с. 180]. Дефіцит внутрішніх джерел фінансування у

період переходу до ринку покривався за рахунок іноземних інвестицій.

В Україні частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій в основний капітал є незначною і становить 3—6 %. Тому залучення іноземних інвестицій у країну залишається одним з пріоритетних завдань її розвитку. Для цього створено відповідну законодавчу базу у сфері регулювання інвестиційної діяльності. Хоча, як зазначають експерти Міжнародного банку реконструкції та розвитку, українське законодавство характеризується як надмірно складне і таке, що постійно змінюється. На їхню думку, в Україні мають місце найнесприятливіші умови для інвестування, що обумовлено неодноразовими змінами у законодавстві. Крім того, нові закони нерідко мають зворотну силу, що загрожує інвесторові необмеженими ризиками. Прозорість і передбачуваність законодавства, які необхідні для функціонування ринкової економіки, тривалий час були відсутніми в Україні [2, с. 35].

Перший закон щодо правового регулювання іноземних інвестицій в Україні — Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» був прийнятий 10 вересня 1991 року. По суті цей документ декларував загальні положення щодо захисту та гарантування іноземних інвестицій, у зв'язку з чим невдовзі виникла необхідність удосконалення законодавства у цій сфері. Впродовж наступних кількох років були прийняті Закони України «Про іноземні інвестиції» (1992 р.), «Про державну підтримку заохочення інвестицій» (1996 р.) та Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» (1993 р.).

Ці нормативно-правові акти встановили преференційний режим для іноземних інвестицій та надали право підприємствам з іноземними інвестиціями на отримання податкових пільг. З 19 березня 1996 р. набув чинності Закон України «Про режим іноземного інвестування», яким було скасовано названі законодавчі акти і, відповідно, положення щодо надання пільг іноземним інвесторам, крім тих, які вже працювали в Україні в преференційному режимі. Гарантії збереження для них зазначених пільг було відображено у Постанові Верховної Ради України «Про порядок введення у дію Закону України «Про режим іноземного інвестування». Проте з прийняттям у 2000 р. Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та

коштів вітчизняного походження» ці пільги було скасовано і надано іноземним інвестиціям однаковий із внутрішніми інвестиціями національний режим інвестування. За роки незалежності в Україні ще 6 разів змінювалися умови інвестиційної діяльності для нерезидентів. Таким чином, Україна порушила один з принципів права — неприпустимість зворотної дії закону, поширивши дію нового закону на правовідносини, що виникли задовго до його прийняття.

Згідно із Законом України «Про режим іноземного інвестування» під іноземними інвестиціями розуміють усі цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту.

В Україні використовують прямі і портфельні іноземні інвестиції. Крім того, джерелами інвестиційних коштів виступають кредити, допомога від Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейського банку реконструкції і розвитку, а також приватні інвестиції. Склад іноземних інвесторів в Україні в основному формується за рахунок транснаціональних корпорацій — аутсайдерів, які не витримали конкуренції у своїх державах, фірм з обмеженими фінансовими можливостями, що розраховують на швидку віддачу, та офшорних компаній з українським капіталом.

Критерієм визначення прямих іноземних інвестицій є наявність контролю інвестора над об'єктом інвестування. Портфельні інвестиції — це вкладання капіталу в цінні папери з метою отримання доходу. Такі інвестиції не забезпечують реального контролю інвестора над об'єктом інвестування.

Протягом останніх років (2001—2008 рр.) інвестиційна діяльність в Україні значно покращилась як за абсолютними, так і відносними показниками. Це обумовлено постійним зростанням сукупного обсягу прямих іноземних інвестицій. Чистий приріст іноземного капіталу, починаючи з 2001 р., представлено в табл. 1.

Таблиця 1

ЧИСТИЙ ПРИРІСТ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ у 2001—2008 рр. [3], млрд дол.

Роки	Чистий приріст іноземного капіталу
2001	0,68

2002	0,92
2003	1,32
2004	2,25
2005	7,84
2006	4,72
2007	7,94
2008	6,18

У 2008 р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в Україну, склав 35,7, а на 1 січня 2010 р. — 40,0 млрд дол. [11]. Рекордний приріст іноземних інвестицій спостерігався у 2007 р. — 7,94 млрд дол. Проте в розрахунку на душу населення параметри іноземного інвестування залишаються вкрай низькими, що вказує на наявність потенціалу його розширення у найближчі роки.

Останнім часом негативно впливає на рух іноземних інвестицій світова фінансова криза, яка пригальмувала темпи приросту останніх і забезпечила їх відтік з країни. Окрім значного зниження обсягів приросту прямих іноземних інвестицій в економіку України, залишається також не вирішеним питання їхньої структури. Як і раніше, капітал переважно має фінансовий характер і надходить у посередницькі види діяльності. Аналіз надходження прямих іноземних інвестицій за сферами економічної діяльності доводить, що найбільше їх надійшло у промисловість, де зосереджено 8,6 млрд дол. (22,6 % загального обсягу іноземних інвестицій в Україні). Інші сфери економічної діяльності поступаються промисловості за обсягами інвестицій, більшість з них — і за темпами зростання. Фактично лише фінансова сфера, наростивши 8,0 млрд дол. інвестицій (21,1 % їх загального обсягу), може конкурувати з промисловістю за обсягами іноземних інвестицій. Нині фінансова сфера вийшла на другу позицію за часткою в загальному обсязі іноземних інвестицій в Україні. На підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку зосереджено 4,6 млрд дол. (10,7 %), в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям, — 3,9 млрд дол. (10,1 %) [8, с. 56]. Тобто на посередницькі сфери діяльності припадає 41,9 % загального обсягу іноземних інвестицій. У той

же час роль прямих іноземних інвестицій в удосконаленні технологічної структури залишається відносно незначною: у 2007 р. частка інвестицій у машинобудування становила 1,2 % [1]. На жаль, в Україні увагу інвесторів переважно привертають види діяльності з коротким періодом обороту капіталу та високою ліквідністю.

На сьогодні інвестиції в Україну надходять із 125 країн світу. Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій у 2009 р. надійшли з Кіпру — 8,6 млрд дол. (21,5 %), Німеччини — 6,6 (16,5), Нідерландів — 4,0 (10,0), Російської Федерації — 2,7 (6,7), Австрії — 2,6 (6,5), Сполученого Королівства — 2,4 (5,9), Франції — 1,6 (4,1), Сполучених Штатів Америки — 1,4 (3,5), Віргінських Островів, Британських — 1,4 (3,4), Швеції — 1,3 (3,2 %) [11]. 80 % усіх залучених в Україну іноземних інвестицій припадає на країни Європейського Союзу. При цьому переважна їх частка надходить у діючі підприємства, які є високоприбутковими та швидкоокупними. В той же час, за оцінками експертів, за роки незалежності з України було вивезено набагато більше капіталу, ніж надійшло прямих іноземних інвестицій у країну.

Безперечним лідером із залучення іноземних інвестицій залишається столиця — місто Київ, де зосереджено майже третину загального обсягу інвестицій.

У сучасних умовах господарювання для залучення іноземних інвестицій важливе значення має інвестиційний клімат, який в Україні досі залишається недостатньо сприятливим через низку добре відомих причин. Їх не раз називали представники зарубіжних ділових кіл, вітчизняні дослідники. На макрорівні — це стан економіки, закони та принципи регулювання інвестицій, політична та економічна нестабільність, політика уряду, відсутність системи поширення інформації, яка була б доступною для вітчизняних і зарубіжних підприємців та охоплювала широкий спектр питань щодо можливостей інвестування в Україну. На мікрорівні — це характер взаємовідносин між вітчизняними підприємцями та їхніми зарубіжними партнерами, а також з державними організаціями, брак досвіду роботи з іноземними партнерами, відповідних норм, стандартів та нормативів, громіздка процедура вирішення практично усіх питань тощо.

Перешкоди для іноземного інвестування також пов'язані з високим рівнем корупції. Так, якщо у 2008 р. за рівнем корупції

Україна займала 134-те місце, то в 2009 р. — 146-те серед 180 країн [5]. Цю позицію Україна поділила з Росією, Зімбабве, Кенією і Камеруном.

Стримуючим чинником для поліпшення інвестиційного клімату в країні є складність і переобтяжливість податкової системи. Україна займає передостаннє місце в рейтингу за умовами сплати податків (177-ме місце серед 178 країн), є одним із «лідерів» (176-те місце) за часом, що витрачається на сплату податків — щорічно 2080 годин, зокрема на прибуток підприємств — 421, на оплату праці — 732 та інших податкових платежів — 932 [10]. Між тим, в Естонії підприємства сплачують 10 видів податків, на які витрачається лише 81 година, в Хорватії — 28 і 196, Латвії — 7 і 219, Словенії — 22 і 260, Румунії — 96 і 202, Казахстані — 9 і 271, Росії — 22 і 448 відповідно.

Податкова ставка на прибуток в Україні нині становить 25 %, що значно перевищує аналогічні показники в інших країнах Центральної та Східної Європи. За рівнем оподаткування Україна займає 145-те місце із 178 країн.

Перешкоди для іноземного інвестування пов'язані також з високим ризиком. В Україні цей показник, за оцінками фахівців, сягає 80 %. Отже, наша держава ще не досягла того рівня, щоб приваблювати стратегічних інвесторів, які турбуються головним чином про мінімізацію ризиків, а не про максимізацію рівня доходності. Оскільки ризики в Україні залишаються досить високими — структура інвестицій не поліпшується.

Ще однією перешкодою для прямих іноземних інвестицій є відсутність гарантій повернення вкладених коштів інвесторам. Поліпшенню ситуації щодо надання гарантій іноземним інвесторам могла б сприяти активізація співпраці України з такими міжнародними організаціями, як Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій, що входить до групи Світового банку, Американська корпорація зарубіжних приватних інвестицій та ін.

Є ще багато інших питань, які пов'язані із залученням іноземних інвестицій. Предметом особливої уваги має бути зовнішній державний борг. Країни, які сумлінно сплачують зовнішні борги, мають повагу зарубіжних країн і зарубіжних інвесторів.

Водночас в Україні наявні чинники, які приваблюють іноземних інвесторів: місткий внутрішній ринок, порівняно кваліфікована і водночас дешева робоча сила, значний науково-

технічний потенціал, вигідне географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови, що дають змогу здійснювати господарську діяльність практично у будь-яких сферах економіки.

Досвід країн з трансформаційною економікою свідчить про те, що іноземний капітал не надходить до галузей новітніх технологій та інновацій, а зосереджується у сферах зі швидкою віддачею. Тому високотехнологічні галузі вітчизняної економіки можуть розраховувати лише на залучення власного капіталу.

Саме внутрішнім капітальним вкладенням належить значна роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки. На жаль, сьогодні ані державне фінансування науки, ані державні інвестиції в Україні не виконують цієї функції не тільки через обмежений обсяг ресурсів (частка централізованих капітальних вкладень складає 5—6 % від загального обсягу капітальних вкладень), а й через їхню недосконалу структуру. Значна частка централізованих капітальних вкладень (майже 40 %) використовується на підтримку добувної промисловості, насамперед вугільної. Частка переробної промисловості складає трохи більше 2 %, а на дослідження та розробки спрямовується лише близько 0,4 % загального обсягу централізованих капітальних вкладень. Нестача бюджетних коштів не може виправдовувати занепаду науки та наукоємних галузей промисловості.

Фактичні обсяги іноземних інвестицій в Україні є недостатніми (за всі роки незалежності країна отримала лише 40 млрд дол. іноземних інвестицій) і у порівнянні з оцінками відповідних міністерств. За підрахунками Міністерства економіки України додаткова потреба в інвестиціях для структурної модернізації економіки країни становить від 140 до 200 млрд дол. [9, с. 46], а за даними Міністерства фінансів України [4] — 500 млрд дол. Західні дослідники вважають, що для української економіки потрібно щонайменше 300—400 млрд дол. іноземних інвестицій. На наш погляд, наведені цифри є дещо заниженими і потребують коригування.

Залишається не вирішеним питання пошуку джерел надходження коштів для глибокої структурної модернізації національної економіки. На думку академіка НАН України В. М. Гейця, додаткові кошти можна отримати від населення, яке зберігає їх вдома, — близько 60 млрд дол. і з тіньового обороту — 80 млрд дол., що в сумі складає 140 млрд дол. [6, с. 12]. Проте

сьогодні поки що відсутній механізм, який надав би можливість залучити цей ресурс у реальну економіку.

Структурна модернізація національної економіки повинна здійснюватися у відповідності з довгостроковою державною програмою, розробка якої є важливим завданням вітчизняних економістів у співпраці з вченими інших галузей науки і працівниками урядових структур.

Проведений аналіз показує, що для здійснення структурної модернізації національної економіки потрібні масштабні інвестиції. Україна ж має обмежений обсяг внутрішніх інвестицій. Тому необхідно залучати додаткові інвестиційні ресурси, в тому числі прямі іноземні інвестиції. Для цього слід покращувати інвестиційний клімат у країні і спрямовувати іноземні інвестиції не на посередницьку діяльність, а у сфери, пов'язані з розвитком машинобудування та інших високотехнологічних галузей. В умовах, що склалися, іноземні інвестиції ще не стали вагомим чинником оздоровлення економіки і не відіграють належної ролі у структурних перетвореннях країни. Отже, ефективне використання іноземного капіталу має стати одним із пріоритетних напрямів державного регулювання економіки.

Література

1. Жаліло Я. Інвестиційна динаміка у 2007 р.: оцінка та пріоритети економічної політики [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/april08/29.htm>
2. Інвестування. Теорія і практика / За ред. С. В. Герасимова. — К., 2007. — 695 с.
3. Інвестиційний клімат в Україні / Міністерство економіки України. Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=125184
4. Інноваційна логіка розвитку має стати фундаментом законотворчої та управлінської діяльності [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71899
5. Кору́пція: Україна — як Зімбабве // Сьогодні. — 2010. — 20 февр. — С. 2.
6. Матеріали парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» від 17 червня 2009 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1706109.htm

7. Механізм структурних зрушень в економіці України: Монографія / Відп. ред. д-р. екон. наук В. І. Кононенко. — К.: Інститут економіки НАНУ, 2002. — 288 с.

8. Обсяги інвестицій в економіку України у I півріччі 2009 року // Інвестиції та інноваційний розвиток. — 2009. — № 4. — С. 53—56.

9. *Овчаренко Т.* Економічна привабливість України для іноземних інвестицій: проблеми формування та заходи забезпечення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2009. — № 107—108. — С. 46—50.

10. *Покришка Д.* Щодо стану та напрямків покращення інвестиційного клімату в Україні // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May08/07.htm>

11. Прямі іноземні інвестиції в Україну / Держкомстат України 1998—2010 [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/zd/ivu/ivu_u/ivu0409.html Статтю подано до редакції 14.06.10 р.

УДК 316.343 — 058.13

Л. П. Бортнікова, канд. екон. наук, доц.,
А. П. Самійленко, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

РОЗШАРУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК НАСЛІДОК ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Середній клас в Україні зазнає негативного впливу світової кризи, що призводить до збільшення диференціації суспільства на два протилежні полюси — багатих і бідних. Незначна роль середніх верств населення у розвитку країни, з одного боку, гальмує новачії, реформи та вихід з кризи, а з другого, — є результатом обмеження джерел доходів та можливостей зайнятості.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціальні прошарки, середній клас, диференціація населення, багатство, бідність, державна політика.

АННОТАЦИЯ. Средний класс в Украине ощущает негативное воздействие мирового кризиса, что приводит